

ŠESTO POGLAVLJE: Teorija rase pre rasizma

A KO JE teorija rase bila nemački izum, kao što se ponekad tvrdi, onda je nemačka teorija (ma šta da je to) pobedila u mnogim delovima duhovnog sveta mnogo pre no što su nacisti započeli svoj zlokobni pokušaj da osvoje svet. Hitlerizam je koristio svoj jak međunarodni i unutar-evropski odziv tokom tridesetih jer je rasizam, iako državna doktrina samo u Nemačkoj, bio snažan trend svuda u javnom mnjenju. Politička ratna mašina nacista bila je davno u pokretu kada su 1939. nemački tenkovi počeli svoj marš razaranja, pošto se u političkom ratovanju na rasizam računalo kao na saveznika moćnijeg od ijednog plaćenog agenta ili tajne organizacije petokolonaša. Ojačani skoro dvadesetogodišnjim iskustvom u raznim glavnim gradovima, nacisti su bili uvereni da će njihova najbolja propaganda biti sama njihova politika rase, od koje, uprkos mnogim drugim kompromisima i prekršenim obećanjima, oni nisu nikad odstupili.¹ Rasizam uopšte nije bio novo ili tajno oružje, iako nikada ranije nije bio korišćen sa tako krajnjom doslednošću.

Istorijski gledano, teorija rase, sa korenima duboko u osamnaestom veku, pojavila se tokom devetnaestog veka u svim zapadnim zemljama istovremeno. Rasizam je bio moćna ideologija rasističkih politika od početka našeg veka. On je svakako upio i oživeo sve stare obrasce rasnih shvatanja koji, međutim, sami po sebi jedva da bi mogli da stvore rasizam ili da degenerišu u rasizam kao *Weltanschauung* ili ideologiju. Sredinom prošlog veka o shvatanjima rase se još uvek sudilo po merilu političkog razuma: Tokvil je pisao Gobinou o njegovim doktrinama: One su verovatno pogrešne, a svakako su pogubne.² Tek s kraja veka teorija rase dobila je dignitet i značaj kao jedna od glavnih duhovnih tekovina zapadnog sveta.³

Do zlokobnih dana grabeža oko Afrike teorija rase bila je jedan od mnogih slobodnih pravaca mišljenja koja su se, unutar opšteg okvira liberalizma, sukobljavala i borila za naklonost javnog mnjenja.⁴ Samo nekoli-

¹ Za vreme nemačko-ruskog pakta nacistička propaganda je obustavila sve napade na boljševizam, ali nikada nije odustala od rasne linije.

² Lettres de Alexis de Tocqueville et de Arthur de Gobineau, u *Revue des deux Mondes*, 1907, tom 199, pismo od 17. novembra 1853.

³ Najbolji duhovno-istorijski prikaz teorije rase po uzoru na istoriju ideja je Erich Voegelin, *Rasse und Staat*, Tuebingen, 1933.

⁴ Za mnoštvo sukobljenih pravaca mišljenja devetnaestog veka vidi Carlon J. H. Hayes, *A Generation of Materialism*, New York, 1941, pp. 111-112.

cina tih teorija su postale razvijene ideologije, to jest, sistemi bazirani na prostom mišljenju koje se pokazalo dovoljno snažnim da privuče i zavede većinu ljudi, i dovoljno širokim da ih provede kroz različita iskustva i situacije svakodnevnog modernog života. Jer ideologija se od prostog mišljenja razlikuje po tome što tvrdi da ima ili ključ za istoriju ili rešenje za sve zagonetke kosmosa, ili da do u tančine poznaje skrivene opšte zakone koji, navodno, vladaju prirodom i čovekom. Nekoliko je ideologija zadobilo dovoljno važnosti da prežive tešku takmičarsku borbu ubeđivanja, a samo dve su izbile na vrh i u biti pobile sve druge: ideologija koja je tumačila istoriju kao prirodnu borbu klasa i druga koja je istoriju tumačila kao prirodnu borbu rasa. Obe su bile toliko privlačne za široke mase da su mogle da pridobiju podršku države i da se ustoliče kao zvanične nacionalne doktrine. Ali daleko nadmašujući okvire u kojima su se rasna i klasna teorija razvile u obavezujuće obrasce mišljenja, slobodno javno mnjenje ih je usvojilo do te mere da ne samo intelektualci, nego ni široke mase naroda više nisu uvažavale činjenice iz prošlosti ili sadašnjosti ukoliko one nisu bile u saglasnosti sa jednim od ovih pogleda.

Strašna moć ubeđivanja svojstvena glavnim ideologijama našeg vremena nije slučajna. Ubeđivanje nije moguće ako ne naiđe na odziv ili iskustava ili želja, drugim rečima, neposrednih političkih potreba. Uverljivost u tim stvarima ne dolazi ni iz naučnih činjenica, kako različite vrste darvinista veruju, niti iz istorijskih zakona, kao što kažu istoričari koji tvrde da mogu da otkriju zakon prema kojem se civilizacije uspinju i propadaju. Svaka potpuna ideologija stvorena je, trajala je i razvijala se kao političko oružje, a ne kao teorijska doktrina. Istina je da je ponekad a takav je slučaj sa rasizmom ideologija menjala svoj prvobitni politički smisao, ali nijedna nije mogla nastati bez neposrednog kontakta sa političkim životom. Naučni aspekt ideologija je sekundaran i on izrasta iz želje da se pribave neoborivi argumenti. Njihova moć ubeđivanja je isto tako u rukama naučnika koji više nisu zainteresovani za rezultat svog istraživanja, koji su napustili svoje laboratorije i požurili da mnoštvu propovedaju svoja tumačenja života i sveta.⁵ Tim naučnim propovednicima više nego

⁵ Haksli je zanemario sopstveno naučno istraživanje iz 70-ih nadalje, toliko je bio obuzet ulogom Darvinovog buldoga, lajući i ujedajući teologe (Hayes, *op. cit.*, str 126). Strast Ernsta Hekela prema popularizaciji naučnih rezultata, jaku barem kao što je njegova strast prema samoj nauci, nedavno je sa velikim odobravanjem istakao nacistički pisac H. Bruecher Ernst Haeckel, Ein Wegbereiter biologischen Staatsdenkens u *Nationalsozialistische Monatshefte*, 1935, Heft 69.

Dva dosta ekstremna primera mogu da pokažu na šta su spremni naučnici. Obojica su bili dobrostojeći učenjaci koji su pisali tokom Prvog svetskog rata. Nemački istoričar umetnosti Josef Strzygowski je u svom *Altai, Iran und Völkerwanderung* (Leipzig, 1917) otkrio da se nordijska rasa sastoji od Nemaca, Ukrajinaca, Jermena, Persijanaca, Madara, Bugara i Turaka (pp. 306-307). Udruženje lekara Pariza ne samo da je objavilo izveštaj o pronalasku polihezije (preterane defekacije) i bromidrozisa (telesnog mirisa) u nemačkoj rasi već je

ikakvim naučnim otkrićima dugujemo to što danas ne postoji nijedna jedina nauka u koju kategorije teorije rase nisu duboko prodrle. To je opet nateralo istoričare, od kojih su neki bili u iskušenju da na nauku prebace odgovornost za teoriju rase, da izvesne rezultate bilo psiholoških bilo bioloških istraživanja proglase uzrocima umesto posledicama rasne teorije.⁶ Pre bi se moglo reći suprotno. Zapravo, doktrini da sila zakon menja trebalo je nekoliko vekova (od sedamnaestog do devetnaestog) da osvoji prirodnu nauku i da stvori zakon preživljavanja onoga što je najprilagodljivije. I da je, da uzmemo drugi primer, teorija de Mestra i Šelinga o divljačkim plemenima kao o ostacima propadanja ranijih naroda odgovarala političkoj zamisli devetnaestog veka koliko teorija progressa, mi verovatno nikad ne bismo čuli o primitivnim ljudima i nijedan naučnik ne bi gubio vreme tražeći kariku koja nedostaje između majmuna i čoveka. Krivica nije ni do jedne nauke kao takve, već do izvesnih naučnika koji su ideologijama bili hipnotisani isto koliko i njihovi sugrađani.

Činjenica da je rasizam glavno ideološko oružje imperijalističke politike toliko je očigledna da neki proučavaoci više vole da izbegnu utrti put banalnih istina. Međutim, još uvek je u opticaju stara pogrešna koncepcija rasizma kao jedne vrste potenciranog nacionalizma. Potpuno se previdaju vredni radovi proučavalaca, posebno u Francuskoj, koji su dokazali da rasizam nije samo nešto različita pojava, već da nastoji da uništi nacionalnu državu kao zajednicu. Svedočeći o divovskom nadmetanju teorija rase i klase za vlast nad umovima modernih ljudi, neki su skloni da u jednoj vide

predložilo analizu urina za detektovanje germanskih vrsta; otkrilo se da nemački urin sadrži 20 posto neurinskog nitrogena nasuprot 15 posto kod drugih rasa. Vidi Jacques Barzun, *Race*, New York, 1937, p. 239.

⁶ Ovaj *quid pro quo* bio je delimično rezultat žara učenjaka koji su želeli da zabeleže svaki i najmanji primer u kome se pominjala rasa. Tako su oni relativno bezopasne autore, za koje je tumačenje putem rase bilo moguće i ponekad fascinirajuće uverenje, greškom proglašavali pravim rasistima. Takva uverenja, bezopasna po sebi, razvili su rani antropolozi kao polazne tačke svojih ispitivanja. Tipičan primer je naivna hipoteza koju je postavio Paul Broca, zapaženi francuski antropolog sa sredine prolog veka koji je tvrdio da mozak ima neke veze sa rasom i da je premeravanje lobanje najbolji način da se dođe do sadržaja mozga (citirano po Jacques Barzun, *op. cit.*, p. 162). Očigledno da je ova tvrdnja, ako je ne podupire poseban koncept ljudske prirode, jednostavno sme na.

Isto tako su i filolozi ranog devetnaestog veka sasvim nevini, a njihov je koncept arijevstva zaveo skoro sve proučavaoce rasizma da ih ubroje među propagatore ili čak izumitelje teorije rase. Kada su filolozi prekoračili granice čistog istraživanja, to je bilo zato što su želeli da uključe to višestruko i nacija u isto kulturno bratstvo. Rečima Ernesta Seillièrea, *La Philosophie de l'Impérialisme*, 4 vols. 1903-1906: Postojala je neka vrsta opijenosti: moderna civilizacija je verovala da je povratila svoj pedigre... i rođen je organizam koji je u jedno zajedničko bratstvo obuhvatio sve nacije čiji je jezik pokazivao neku sklonost prema sanskritu. (Préface, Tome I, p. XXXV) Drugim rečima, ti ljudi su još uvek bili u humanističkoj tradiciji osamnaestog veka i delili su njegovo odu evljenje stranim narodima i egzotičnim kulturama.

izraz nacionalnih a u drugoj izraz internacionalnih težnji, da veruju da je jedno mentalna priprema za nacionalne ratove, a da je drugo ideologija za građanske ratove. To nije isključeno, jer je Prvi svetski rat bio čudna mešavina starog nacionalnog i novog imperijalističkog sukoba, mešavina u kojoj su stare nacionalne parole dokazale da su za mase svih umešanih zemalja još uvek mnogo privlačnije nego ijedan imperijalistički cilj. Poslednji rat, međutim, koji je svuda imao kvistlinge i kolaboracioniste, dokazao je da rasizam može da izazove građanske sukobe u svakoj zemlji i da je on jedno od najveštijih sredstava koje je ikada smišljeno za pripremu građanskog rata.

Jer tačno je da je teorija rase došla na scenu aktivne politike u trenutku kada su evropski narodi pripremali i do izvesnog stepena realizovali novu nacionalnu državu kao zajednicu. Od samog početka rasizam je smišljeno presecao sve nacionalne granice, određene geografski, lingvistički, tradicionalno ili bilo kojim drugim standardom i poricao nacionalnu državu kao takvu. Teorija rase, više nego teorija klase, uvek je bila prisutna senka koja prati razvoj diplomatske forme ophođenja evropskih nacija, dok konačno nije izrasla u moćno oružje za razaranje tih nacija. Istorijski govoreći, rasisti su imali manju meru patriotizma nego predstavnici svih ostalih internacionalnih ideologija zajedno i oni su jedini dosledno odbijali veliki princip na kome su izgrađene nacionalne organizacije naroda, princip jednakosti i solidarnosti svih naroda koji je garantovala ideja čovečanstva.

I: *Rasa aristokrata protiv nacije građana*

FRANCUSKU OSAMNAESTOG veka je karakterisalo neprekidno jačanje interesovanja za najrazličitije, najčudnije i čak najzaostaliye narode. To je bilo vreme kada su se ljudi divili kineskom slikarstvu i kada su ga podražavali, kada je jedno od najčuvenijih dela veka nazvano *Lettres Persanes* i kada su putopisi bili najdraže štivo. Poštenje i jednostavnost divljih i necivilizovanih naroda suprotstavljani su sofisticiranosti i frivolnosti kulture. Mnogo pre nego što je devetnaesti vek sa svojim proširenim mogućnostima za putovanje doneo neevropski svet u dom svakog običnog građanina, francusko društvo osamnaestog veka je pokušalo da duhovno prisvoji sadržaj kultura i zemalja koje leže daleko izvan evropskih granica. Veliki entuzijazam prema novim ljudskim vrstama (Herder) ispunio je srca junaka Francuske revolucije koji su zajedno sa francuskom nacijom oslobodili sve narode svih boja pod francuskom zastavom. Entuzijazam prema čudnim i stranim zemljama kulminirao je u poruci bratstva, jer ga je inspirisala želja da u svakoj novoj i iznenađujućoj ljudskoj vrsti dokaže staru La Brijerovu izreku: *La raison est de tous les climats*.

Pa ipak u tom veku koji je stvorio naciju i u zemlji čovekoljublja moramo ući u trag klici onoga što se kasnije ispostavilo kao razoritelj nacija i kao uništitelj čovečanstva a to je moć rasizma.⁷ Značajna je činjenica da je prvi autor koji je u Francuskoj prihvatio koegzistenciju različitih naroda različitog porekla, bio u isto vreme prvi koji je razradio određenu teoriju klasa. Kont de Bulenvilije, francuski plemić koji je pisao početkom osamnaestog veka i čija su dela objavljena posmrtno, tumačio je istoriju Francuske kao istoriju dve različite nacije, od kojih je jedna, germanskog porekla, pokorila starosedeoce, Gale, nametnula im svoje zakone, oduzela im zemlju i naselila se kao vladajuća klasa, velikaši čija su neograničena prava počivala na pravu osvajača i obavezi poštovanja koje uvek pripada jačem.⁸ Angažovan uglavnom u traženju argumenata protiv sve veće političke moći *Tiers Etat* i njenih zagovornika, *nouveau corps*, koje su oformili *gens de lettres et de lois*, Bulenvilije je morao da se bori i sa monarhijom, jer francuski kralj nije više želeo da predstavlja velikaše kao *primus inter pares*, već naciju u celini; u njemu je, za trenutak, nova klasa u usponu našla svog najmoćnijeg zaštitnika. Da bi obnovio neosporni primat plemstva, Bulenvilije je predložio da njegovi plemići poreknu zajedničko poreklo sa francuskim narodom, razbiju jedinstvo nacije i proglase izvornu i zato večnu razliku.⁹ Mnogo smelije nego većina kasnijih branilaca plemstva, Bulenvilije je poricao bilo kakvu predodređenu vezu sa tlom; on je dopuštao da su Gali bili duže u Francuskoj, da su Franci bili stranci i varvari. Svoju doktrinu je zasnovao isključivo na večnom pravu osvajanja i bez problema je tvrdio da je Frizija prava kolevka francuske nacije. Vekovima pre stvarnog razvoja imperijalističkog rasizma, slédeći jedino unutrašnju logiku svog koncepta, on je prvobitne stanovnike Francuske smatrao domorocima u modernom smislu ili, njegovim sopstvenim terminima, podanicima ne kralja, već svih onih čija je nadmoć poticala od osvajanja naroda koji će se po pravu rođenja zvati Francuzima.

Bulenvilije je bio pod dubokim uticajem doktrine sila-zakon sedamnaestog veka i on je svakako bio jedan od najdoslednijih savremenih Spinozinih učenika, čiju je *Etiku* preveo i čiji je *Teološko-politički traktat* analizirao. U njegovoj recepciji i primeni Spinozinih političkih ideja sila je

⁷ Francuski autor iz esnaestog veka Francois Hotman, *Franco-Gallia*, ponekad se smatra prethodnikom rasnih doktrina osamnaestog veka, kao kod Ernst Sellière, *op. cit.* Teophile Simar je protiv ove pogrešne koncepcije s pravom protestovao: Hotman se ne pojavljuje kao apologet Tevtonaca, već kao branilac naroda koji je bio potlačen monarhijom (*Etude Critique sur la formation de la doctrine des Races au 18e et son expansion au 19e siècle*, Bruxelles, 1922, p. 20).

⁸ *Histoire de l'Ancien gouvernement de la France*, 1727, Tome I, p. 33.

⁹ Da je istorija grofa Bulenvilijea zamišljena kao političko oružje protiv *Tiers Etat*, utvrdio je Montesquieu, *Esprit de Lois*, 1748, XXX, chap. X.

pretvorena u osvajanje, a osvajanje je igralo neku vrstu jedinstvene procesne prirodnih kvaliteta i prednosti ljudi i nacija. U tome možemo otkriti prve tragove kasnijih naturalističkih transformacija kroz koje je doktrina sila-zakon imala da prođe. Ovaj stav zaista potvrđuje činjenica da je Bulenvilije bio jedan od izuzetnih slobodnih mislilaca svoga doba i da njegovi napadi na katoličku crkvu nisu bili motivisani samo antiklerikalizmom.

Bulenvilijeova teorija, međutim, još uvek ima veze sa narodima a ne sa rasama; ona pravo superiornog naroda zasniva na istorijskom činu, osvajanju, a ne na fizičkoj činjenici iako je istorijski čin već imao izvestan uticaj na prirodne osobine pokorenog naroda. Ona pronalazi dva različita naroda u Francuskoj da bi ih suprotstavila novoj nacionalnoj ideji, koju je kao takvu do izvesnog stepena zastupala apsolutna monarhija u savezu sa *Tiers Etat*. Bulenvilije je anacionalan u vreme kada se ideja nacionalnog doživljavala kao nova i revolucionarna, mada se još nije pokazalo, kao kasnije u Francuskoj revoluciji, koliko je blisko povezana sa demokratskim oblikom vladavine. Bulenvilije je pripremao svoju zemlju za rat ne znajući šta građanski rat znači. On je predstavnik mnogih plemića koji nisu sebe videli kao predstavnike nacije, već kao odvojenu vladajuću kastu čija snaga ima mnogo više zajedničkog sa pripadnicima istog društvenog položaja i situacije nekog drugog naroda nego sa svojim zemljacima. Zapravo su ti antinacionalni trendovi izvršili uticaj u miljeu *émigés*, a konačno su ih apsorbavale nove i izrazito rasne doktrine u kasnom devetnaestom veku.

Tek kad je izbijanje Francuske revolucije nateralo veliki broj francuskih plemića da potraži utočište u Nemačkoj i Engleskoj, Bulenvilijeove ideje su pokazale koliko su korisne kao političko oružje. U međuvremenu se održao njegov uticaj na francusku aristokratiju, kao što se može videti u delima drugog konta, konta Dibia-Nanseja,¹⁰ koji je želeo da još tešnje poveže francusko plemstvo sa njegovom kontinentalnom braćom. Uoči revolucije se taj zastupnik francuskog feudalizma osetio tako nesigurnim da se nadao stvaranju jedne vrste *Internationale* aristokratije varvarskog porekla,¹¹ i pošto je nemačko plemstvo bilo jedino čiju je pomoć eventualno mogao da očekuje, otuda je takođe pretpostavio da je pravo poreklo francuske nacije identično sa poreklom Nemaca i francuskih nižih klasa, koje, iako ne više robovi, nisu bile slobodne po rođenju već *affranchissement*, po milosti onih koji su slobodni po rođenju, plemstva. Nekoliko godina kasnije francuski izgnanici zaista su pokušali da oforme *internationale* aristokrata da bi ugušili revolt onih koje su smatrali stranim porobljenim narodom. I iako je praktičnija strana toga pokušaja pretrpela spek-

¹⁰ *Les Origines de l'Ancien Gouvernement de la France, de l'Allemagne et de l'Italie*, 1789.

¹¹ Seillière, *op. cit.*, p. XXXII.

takularan poraz kod Valmija, *émigrés* kao Šarl Fransoa Dominik de Vilie, koji je oko 1800. suprotstavio *Gallo-Romains* Germanima, ili kao Vilhelm Alter, koji je deceniju kasnije sanjao o federaciji svih germanskih naroda,¹² nisu priznavali poraz. Njima verovatno nikada nije palo na pamet da su zapravo izdajnici, toliko su čvrsto bili uvereni da je Francuska revolucija rat između stranih naroda kao što je to Fransoa Gizo mnogo kasnije ustvrdio.

Dok je Bulenvilije, sa smirenom lakoćom manje uzburkanog vremena, zasnovao prava plemstva na pravima osvajanja bez neposrednog odbacivanja same prirode druge, pokorene nacije, kont de Monlozje, jedna od pomalo sumnjivih ličnosti među francuskim izgnanicima, otvoreno je izrazio prezir prema tom narodu koji se uzdigao od robova... (mešavini) svih rasa i svih vremena.¹³ Vremena su se očigledno promenila i plemići koji nisu više pripadali pokorenoj rasi morali su takođe da se menjaju. Napustili su staru ideju, tako dragu Bulenvilijeu i čak Monteskejue, da samo osvajanje, *fortune des armes*, određuje sudbinu čoveka. Valmi plemićkih ideologija nastupio je kada je opat Sieje u svom čuvenom pamfletu rekao *Tiers Etat* da pošalju nazad u šume Frankonije sve one porodice koje održavaju apsurdnu pretenziju da su naslednici osvajačke rase i da će uspeti u svojim pravima.¹⁴

Dosta je čudno da su od tih ranih vremena kada su francuski plemići u svojoj klasnoj borbi protiv buržoazije otkrili da pripadaju jednoj drugoj naciji, da imaju drugo genealoško poreklo i da su mnogo čvršće povezani sa međunarodnom kastom nego sa tлом Francuske, sve francuske rasne teorije podržale germanizam ili barem superiornost nordijskih naroda protiv svojih sopstvenih zemljaka. Jer ako su se ljudi Francuske revolucije mentalno identifikovali sa Rimom, to nije bilo zato što su germanizmu svog plemstva suprotstavili latinizam *Tiers Etat*, već zato što su osetili da su oni duhovni naslednici rimskih republikanaca. To istorijsko pitanje, nasuprot plemenskoj identifikaciji plemstva, moglo bi biti jedan od uzroka koji su sprečili latinizam da se pojavi kao posebna rasna doktrina. U svakom slučaju, paradoksalno zvuči, ali činjenica je da će Francuzi pre Nemaca ili Engleza insistirati na toj *idée fixe* germanske superiornosti.¹⁵ A ni rođenje germanske rasne svesti posle pruskog poraza 1806, koja je bila

¹² Vidi René Maunier, *Sociologie Coloniale*, Paris, 1932, Tome II, p. 115.

¹³ Montlozje je čak i u iznanstvu bio u bliskoj vezi sa francuskim efom policije Fu eom, koji mu je pomagao da popravi svoje jadno finansijsko izbegličko stanje. Kasnije je on služio kao Napoleonov tajni agent u francuskom dru tvu. Vidi Joseph Brugerette, *Le Comte Montlosier*, 1931, i Samar, *op. cit.*, p. 71.

¹⁴ *Qu est-ce-que le Tiers Etat?* (1789) objavljeno kratko pre izbivanja revolucije. Prevod citiran prema J. H. Clapham, *The Abbé Siéyes*, London, 1912, p. 62.

¹⁵ Istorijski, arijevtvo ima poreklo u feudalizmu osamnaestog veka, a podržao ga je germanizam devetnaestog veka, primećuje Seilliére, *op. cit.*, p. II.

uperena protiv Francuza, nije promenilo smer rasnih ideologija u Francuskoj. Četrdesetih godina prošlog veka, Ogisten Tieri držao se još uvek identifikacije klasa i rasa, i pravio razliku između germanskog plemstva i keltske buržoazije,¹⁶ i opet je plemić, kont de Remiza proglasio da je evropska aristokratija germanskog porekla. Konačno, kont de Gobino je jedno mišljenje, koje je već bilo opšteprihvaćeno među francuskim plemstvom, razvio kao punu istorijsku doktrinu, tvrdnjom da je otkrio tajni zakon sumraka civilizacija i da je podigao istoriju do digniteta prirodne nauke. S njim je teorija rasne završila prvi i otpočela drugi stepen čiji su uticaji morali da se osećaju do dvadesetih godina ovoga veka.

II: *Rasno jedinstvo kao zamena za nacionalnu emancipaciju*

TEORIJA RASE u Nemačkoj razvila se tek kad je Napoleon porazio staru prusku vojsku. Ona svoj uspon duguje pruskim patriotima i političkom romantizmu više nego plemstvu i njegovim zagovornicima. Nasuprot francuskom tipu teorije rase kao oružja za građanski rat i za cepanje nacije, nemačka teorija rase je stvorena u naporu da se narod ujedini protiv strane dominacije. Njeni autori nisu tražili saveznike izvan granica, već su želeli da u narodu probude svest o zajedničkom poreklu. Ovo je zapravo isključilo plemstvo sa njegovim ozloglašanim kosmopolitskim vezama koje su, međutim, bile manje karakteristične za pruske junkere nego za ostatak evropskog plemstva; u svakom slučaju isključilo je mogućnost ove teorije rase koja se zasnivala na pripadanju najekskluzivnijoj klasi naroda.

Pošto su nemačku teoriju rase pratili dugo sputavani naponi za ujedinjenje brojnih nemačkih država, ona je, na svom ranom stepenu, ostala tako blisko povezana sa više opštih nacionalnih osećanja da je dosta teško napraviti razliku između prostog nacionalizma i jasno određenog rasizma. Bezazlena nacionalna osećanja izrazila su se u onome što mi danas znamo kao rasnu terminologiju, tako da su čak istoričari koji nemački vid rasizma dvadesetog veka identifikuju sa osobenim jezikom nemačkog nacionalizma skloni da zamene nacizam za nemački nacionalizam, pomažući tako potcenjivanju strašne privlačnosti Hitlerove propagande i na druge države. Te posebne prilike nemačkog nacionalizma promenile su se tek kada je posle 1870. došlo do sjedinjenja nacije i kada se nemački rasizam potpuno razvio, zajedno sa nemačkim imperijalizmom. Od tih ranih vremena, međutim, preživelo je priličan broj karakteristika koje su ostale značajne za poseban nemački vid teorije rase.

¹⁶ Lettres sur l'histoire de France (1840).

Nasuprot Francuskoj, pruski plemići su osetili da je njihov interes blisko povezan sa položajem apsolutne monarhije i najzad su, od vremena Fridriha II, tražili da budu priznati kao zvanični predstavnici nacije u celini. Sa izuzetkom nekoliko godina pruskih reformi (1808-1812), prusko plemstvo nije plašio uspon buržoaske klase, koja je možda želela da preuzme vlast, niti je ono moralo da se boji koalicije između srednje klase i vladajuće kuće. Pruski kralj, do 1809. najveći zemljoposjednik, ostao je *primus inter pares*, uprkos svim reformatorskim naporima. Teorija rase, međutim, razvila se izvan plemstva, kao oružje izvesnih nacionalista koji su želeli ujedinjenje svih naroda koji govore nemačkim jezikom i zbog toga su insistirali na zajedničkom poreklu. Oni su bili liberali u tom smislu što su se snažno suprotstavljali isključivoj vlasti pruskih junkera. Sve dok se to zajedničko poreklo definisalo zajedničkim jezikom, teško se može govoriti o teoriji rase.¹⁷

Vredi primetiti da je tek posle 1814. to zajedničko poreklo češće opisivano u smislu krvne veze, ili porodičnih veza, plemenskog jedinstva, ili nemešovitog porekla. Definicije koje su se pojavile skoro istovremeno u pisanjima katolika Jozefa Geresa i nacionalističkih liberala kao što je Ernst Moric Arnt ili F. L. Jan svedoče o potpunom porazu nada u porast pravih nacionalnih osećanja u nemačkom narodu. Iz neuspeha da se narod uzdigne do nacionalnog, iz nedostatka zajedničkog istorijskog sećanja i očigledne široke apatije prema sudbini u budućnosti, rodila se prirodna privlačnost koja se obratila plemenskim instinktima kao mogućoj zameni za ono što je ceo svet nekad gledao kao slavu i moć francuske državnosti. Organsku doktrinu istorije za koju je svaka rasa odvojena, kompletna celina¹⁸ izmislili su ljudi kojima su ideološke doktrine nacionalnog jedinstva bile potrebne kao zamena za političku državnost. Potisnuti nacionalizam je doveo do Arntove tvrdnje da su Nemci koji su očigledno poslednji razvili organsko jedinstvo imali sreće da budu od jednostavne, nemešane loze, nepatvoren narod.¹⁹

Organske naturalističke definicije naroda su izuzetno karakteristične za nemačke ideologije i nemački istorizam. One, međutim, još uvek nisu stvarni rasizam, jer isti ljudi koji se služe tim rasnim izrazima ipak su stožer idejama nepatvorene državnosti, jedinstva svih naroda. Tako u istom članku u kome Jan poredi zakone naroda sa zakonima animalnog života, on insistira i na iskrenoj, jednakoj pluralnosti naroda u čijoj potpunoj

¹⁷ Na primer u: Fridrich Schlegel *Philosophische Vorlesungen aus den Jahren 1804-1806*, II, 357. Isto važi i za Ernsta Morica Arnta. Vidi Alfred P. Pundt, *Arndt and the National Awakening in Germany*, New York, 1935, p. 116 f. Čak i Fichte, čuveno žrtveno jagnje za teoriju rase, gotovo nikad nije preao granice nacionalizma.

¹⁸ Joseph Goerres u *Rheinischer Merkur*, 1814, No. 25.

¹⁹ U *Phantasien zur Berichtigung der Urtheile über künftige deutsche Verfassungen*, 1815.

mnoštvenosti čovečanstvo može da se ostvari.²⁰ A Arnt, koji će kasnije izraziti jake simpatije prema nacionalnim oslobodilačkim pokretima Poljaka i Italijana, uzviknuo je: Proklet bio svako ko podjarmkuje i vlada stranim narodima. ²¹ U onoj meri u kojoj nemačka nacionalna osećanja nisu bila plod nepatvorenog nacionalnog razvoja, već više reakcija na stranu okupaciju,²² nacionalne doktrine su bile čudno negativnog karaktera, određene da stvore zid oko naroda, da budu zamena za granice koje ne bi mogle biti jasno definisane ni geografski ni istorijski.

Ako je, u ranom obliku francuske aristokratije, teorija rase korišćena kao instrument unutrašnje podele, a ispostavilo se da je oružje za građanski rat, ovaj rani oblik nemačke rasne doktrine izmišljen je kao oružje unutrašnjeg nacionalnog jedinstva i ispostavilo se da je oružje za nacionalne ratove. Kao što bi propast francuskog plemstva, kao važne klase u francuskoj naciji, učinila ovo oružje beskorisnim da ga neprijatelji Treće republike nisu oživele, tako bi za postizanje nemačkog nacionalnog jedinstva organska doktrina istorije izgubila svoj značaj da moderni imperijalistički spletkari nisu želeli da je ožive ne bi li se dopali narodu i sakrili svoje odvratno lice pod pristojnim velom nacionalizma. To nije tako kod jednog drugog izvora nemačkog rasizma koji je, prividno udaljeniji od političke scene, imao mnogo nepatvorenije držanje pod kasnijim političkim ideologijama.

Politički romantizam optužuju da je stvorio teoriju rase. Mogli bismo ga optužiti i za razne druge neodgovorne teorije. Adam Miler i Fridrih Šlegel su simptomatični za opšte poigravanje moderne misli u kojoj skoro svaka teorija može privremeno da pusti koren. Nijedna realna stvar, nijedan istorijski događaj, nijedna politička ideja nije bila sigurna od sveobuhvatne i sverazorne manije po kojoj bi ti prvi literati uvek mogli naći nove i originalne mogućnosti za nove i fascinantne ideje. Svet mora biti romantizovan, kao što je to Novalis rekao, želeći da dâ visok smisao običnom, misteriozni smisao svakidašnjem, dignitet nepoznatog nečem dobro znanom.²³ Jedna od tih romantizovanih tema je bio narod, koji se u tre-

²⁰ Živitinje iz me anog stada nemaju stvarnu rasplodnu moć; slično tome, hibridni narodi nemaju sopstveno rasplodavanje naroda... predak čovečanstva je mrtav, izvorna rasa je izumrla. Zato je svaki narod koji izumire nesreća za čovečanstvo... Ljudska plemenitost ne može da se izrazi samo u jednom narodu. U *Deutsches Volkstum*, 1810.

Isti primer je izrazio Geres, koji je uprkos svojoj naturalističkoj definiciji naroda (svi članovi su ujedinjeni zajedničkom krvnom vezom) sledio istinski nacionalni princip kad tvrdi: Nijedna grana nema prava da vlada drugom (*op. cit.*).

²¹ *Blick aus der Zeit auf die Zeit*, 1814. Prevod citiran iz Alfred P. Pundt, *op. cit.*

²² Tek kad su Austrija i Pruska pale posle uzaludne borbe, počeo sam ja izistinski da volim Nemačku... kako je Nemačka podlegala osvajanju i potčinjavanju, za mene je postajala jedna i neraskidiva, pi e E. M. Arndt u svom *Erinuerungen aus Schweden*, 1818, p. 82. Prevod citiran iz Pundt, *op. cit.*, p. 151.

²³ *Neue Fragmentensammlung* (1798) u *Schriften*, Leipzig, 1929, Tome II, p. 335.

nutku mogao pretvoriti u državu ili porodicu ili plemstvo ili bilo šta drugo što je slučajno sinulo jednom od tih intelektualaca, ili što im je kasnije, kada su upoznali stvarnost svakodnevnog hleba naručio za pare neki patron.²⁴ Zato je skoro nemoguće proučavati razvoj ijedne od tih teorija koje su se slobodno nadmetale, kojima devetnaesti vek tako obiluje, a da se ne naiđe na romantizam u njegovoj nemačkoj formi.

To što su ti prvi moderni intelektualci zapravo pripremali nije bio toliko razvoj neke posebne teorije, već opšti mentalitet modernih nemačkih učenjaka; ovi su više nego jednom dokazali da se jedva može naći ijedna ideologija kojoj se oni ne bi voljno podredili, ako se dovede u pitanje jedina stvarnost koju čak i romantičar teško može da previdi stvarnost njihovog položaja. Za ovo čudno ponašanje romantizam je imao savršen izgovor u svojoj neograničenoj idealizaciji personalnosti, ličnosti čija je gola samovolja postala dokaz genija. Što god je služilo takozvanoj kreativnosti, to jest, potpuno samovoljnoj igri ideja, moglo je postati centar celokupnog pogleda na život i svet.

Ovaj svojstveni cinizam romantičkog obožavanja ličnosti omogućio je izvesne moderne stavove među intelektualcima. Njih je prilično dobro predstavljao Mussolini, jedan od poslednjih naslednika ovog pokreta, kada je opisivao sebe u isto vreme kao aristokratu i demokratu, revolucionara i reacionara, proletera i antiproletera, pacifistu i antipacifistu. Okrutni individualizam romantičara nije značio nikad ništa ozbiljnije nego da je svako slobodan da za sebe stvori sopstvenu ideologiju. Novo u Mussolinijevom eksperimentu je bio pokušaj da to izvede sa svom raspoloživom energijom.²⁵

Zbog tog svojstvenog relativizma skoro može da se previdi neposredan doprinos romantizma razvoju teorije rase. U anarhičnoj igri čija pravila u određeno vreme daju svakome pravo na makar jedno lično i samovoljno mišljenje, podrazumeva se da svaka pomisao može da se formuliše i u datom trenutku štampa. Mnogo karakterističnije od ovog haosa bilo je temeljno verovanje u ličnost kao krajnji cilj po sebi. U Nemačkoj, gde se sukob između plemstva i srednje klase u usponu nikad nije vodio na političkoj sceni, obožavanje ličnosti razvilo se kao jedino sredstvo sticanja makar jedne vrste društvene emancipovanosti. Vladajuća klasa zemlje otvoreno je pokazala svoj tradicionalni prezir prema biznisu i odbojnost prema udruživanju sa trgovcima uprkos porastu njihovog bogatstva i značaja, tako da nije bilo lako naći sredstva za zadobijanje neke vrste samopošto-

²⁴ Za romantični stav u Nemačkoj vidi Carl Schmitt, *Politische Romantik*, München, 1925.

²⁵ Mussolini, *Relativismo e Fascismo* u *Diattorna*, Milano, 1924. Prevod citiran iz F. Neumann, *Behemoth*, 1932, pp. 462-463.

vanja. Klasični nemački *Bildungsroman*, *Wilhelm Meister*, u kome junaka iz srednje klase obrazuju plemići i glumci jer je buržoa u sopstvenoj društvenoj sferi bez ličnosti, dovoljno svedoči o beznadežnosti situacije.

Nemački intelektualci, iako jedva da su zagovarali političku borbu za srednju klasu kojoj su pripadali, vodili su ogorčenu i, na žalost, veoma uspešnu bitku za društveni status. Čak i oni koji su pisali u odbranu plemstva, osetili su da je ipak njihov interes u pitanju čim su došli do društvenih položaja. Da bi ušli u takmičenje sa pravima i osobinama dobijenim rođenjem, formulisali su novi koncept urođene ličnosti koji je trebalo da zadobije opšte odobravanje unutar buržoaskog društva. Kao titula naslednika neke stare porodice, urođena ličnost se dobijala rođenjem a ne po zaslugi. Baš kao što je nedostatak zajedničke istorije za formiranje nacije bio veštački prevaziđen putem naturalističkog koncepta organskog razvoja, tako se, u društvenoj sferi, pretpostavilo da sama priroda donosi titulu kad ju je politička realnost uskratila. Liberalni pisci su se uskoro hvalisali pravim plemstvom nasuprot otrcanim titulama barona ili drugih, koje mogu biti date ili oduzete, i tvrdili su, stoga, da prirodne privilegije, kao što su snaga ili genije nijedno ljudsko delo ne može da kopira.²⁶

Diskriminatorska crta ovog novog društvenog koncepta smesta se potvrdila. Tokom dugog perioda čistog društvenog antisemitizma, koji je uveo i pripremio otkriće mržnje prema Jevrejima kao političko oružje, ponašanje jevrejskih kolega razlikovalo se od ponašanja prosečnog biznismena po nedostatku urođene ličnosti, urođenog nedostatka takta, po odsustvu unutrašnje stvaralačke sposobnosti, urođene sklonosti prema trgovini, itd. U grozničavom naporu da sakupi nešto sopstvenog ponosa protiv kastinske arogancije junkera, ne usuđujući se, međutim, da se bori za političko vodstvo, buržoazija je od samog početka želela da gleda s visine, ne toliko na druge klase niže od sebe, već jednostavno na druge narode. Najznačajnije u tim naporima je malo književno delo Klemensa Brentana²⁷ koje je bilo napisano za ultranacionalistički klub Napoleonovih protivnika koji su se okupili 1808. pod imenom *Die Christlich-Deutsche Tischgesellschaft* i koje se čitalo u klubu. U svom prefinjenom i duhovitom maniru, Brentano ukazuje na kontrast između urođene ličnosti, genijalne ličnosti i filistra, koga odmah identifikuje sa Francuzima i Jevrejima. Tako će nemačka buržoazija pokušati barem drugim narodima da pripíše sve osobine koje je plemstvo preziralo kao tipično buržoaske – prvo Francuzima, zatim Englezima, a Jevrejima uvek. Što se tiče misterio-

²⁶ Vidi veoma interesantan pamflet protiv plemstva, liberalnog pisca Buchholza, *Untersuchungen ueber den Geburtsadel*, Berlin, 1807, p. 68: Pravo plemstvo... ne može se dati ili oduzeti, jer, kao vlast ili genije, samo sebe postavlja i po sebi postoji.

²⁷ Clemens Brentano, *Der Philister vor, in und nach der Geschichte*, 1811.

znih osobina koje je urođena ličnost dobila rođenjem, one su bile potpuno iste kao osobine koje su pravi pruski junkeri tvrdili da oni poseduju.

Iako su na ovaj način norme plemstva doprinele usponu teorije rase, sami junkeri nisu ništa radili na oblikovanju ovog mentaliteta. Jedini junker toga perioda koji je razvio sopstvenu političku teoriju, Ludvig fon der Marvic, nikada nije koristio rasne izraze. Po njemu, nacije deli jezik što je duhovna a ne fizička razlika. Žestoko se protivio Francuskoj revoluciji, govorio je kao Robespjer kada je došlo do mogućnosti agresije jedne nacije protiv druge: Ko cilja na širenje svojih granica, treba da se smatra neloyalnim, izdajnikom u celoj evropskoj zajednici jednakih država.²⁸ Adam Miler je insistirao na čistoti porekla kao ispitu plemstva, a Haler je, tvrdeći da prirodni zakon nalaže da jaki vladaju nad slabim, prešao preko očigledne činjenice da oni koji su moćni vladaju onima koji su lišeni moći. Plemići su, naravno, bili puni entuzijazma kada su saznali da njihova uzurpacija vlasti ne samo da je legalna, već je u saglasnosti sa prirodnim zakonima, tako da je posledica buržoaskih definicija bilo to što su plemići tokom devetnaestog veka mnogo pažljivije izbegavali *mesalliance*.²⁹

To insistiranje na zajedničkom plemenskom poreklu kao suštini državnosti, koje su formulisali nemački nacionalisti tokom rata 1814. i posle njega, i naglasak koji su romantičari stavili na urođenu ličnost i prirodno plemstvo, intelektualno su utrli put teoriji rase u Nemačkoj. Iz onog prvog je iznikla organska doktrina istorije sa svojim prirodnim zakonima; iz ovog drugog se krajem veka uzdigao groteskni homunkulus tog supermena čija je prirodna sudbina da vlada svetom. Sve dok su išli rame uz rame, ovi trendovi bili su samo sredstva privremenog spasa od političke realnosti. Čim su se stopili, oni su formirali samu osnovu za rasizam kao potpunu ideologiju. Ovo se, međutim, nije prvo dogodilo u Nemačkoj, već u Francuskoj i to nisu izveli intelektualci srednje klase, već jedan visoko nadaren i frustriran plemić, grof de Gobino.

III: Novi ključ za istoriju

GROF ARTIR DE GOBINO je 1853. objavio *Essai sur l'Inégalité des Races Humaines*, koji, samo nekih pedeset godina kasnije, na prelazu vekova, postade neka vrsta udžbenika istorije za teorije rasa. Prva rečenica u če-

²⁸ Entwurf eines Friedenspaktes u Gerhard Ramlow, *Ludwig von der Marwitz und die Anfänge konservativer Politik und Staatsauffassung in Preussen*, Historische Studien, Heft 185, p. 92.

²⁹ Vidi Sigmund Neumann, *Die Stufen des preussischen Konservatismus*, Historische Studien, Heft 190, Berlin 1930. Posebno pp. 48, 51, 64, 82. Za Adama Müllera vidi: *Elemente der Staatskunst*, 1809.

tvorotomnom delu Pad civilizacije je najupadljivija i u isto vreme najmračnija od svih istorijskih pojava³⁰ jasno pokazuje suštinski novo i moderno interesovanje svoga autora, novo pesimistično raspoloženje koje prožima njegovo delo i koje je ideološka snaga sposobna da ujedini sve prethodne činioce i konfliktna mišljenja. Zaista, od pamtiveka je čovečanstvo želelo da sazna što više o prošlim kulturama, palim carstvima, izumrlim narodima; ali niko pre Gobinoa nije mislo o nalaženju jednog jedinog razloga, jedne jedine sile po kojoj se sve civilizacije uvek i svuda uspinju i padaju. Izgleda da su doktrine o propasti u veoma bliskoj vezi sa teorijom rase. Svakako nije slučajno što je jedan drugi rani ubeđenik u rase, Benđamin Dizraeli, bio podjednako fasciniran padom kulture, dok s druge strane Hegel, čija se filozofija u velikoj meri bavila dijalektičkim zakonom napretka u istoriji, nikada nije bio zainteresovan za uspon i pad kultura kao takvih, niti za ijedan zakon koji bi objašnjavao smrt nacije: Gobino je precizno izložio takav zakon. Bez uticaja darvinizma ili bilo koje druge evolucionističke teorije, ovaj istoričar se hvalisao da je uveo istoriju u porodicu prirodnih nauka, našao prirodne zakone svih otkrića, redukovao sve duhovne izraze ili kulturne pojave na nešto što na temelju egzaktne nauke naše oči mogu da vide, naše uši da čuju, ruke da dodirnu.

Najviše iznenađuje onaj aspekt ove teorije, koja je pokrenuta u sred optimističkog devetnaestog veka, koji se tiče činjenice da je autor fasciniran padom, a jedva zainteresovan za uspon civilizacije. U vreme pisanja ove rasprave Gobino je vrlo malo razmišljao o upotrebi svoje teorije kao oružja aktuelne politike i zato je imao hrabrsoti da ocrtava inherentne kobne posledice svog zakona propasti. Nasuprot Špengleru, koji proriče samo sumrak zapadne kulture, Gobino je sa naučnom preciznošću prerekao ništa manje nego definitivni nestanak čoveka ili, njegovim rečima, ljudske rase sa lica zemlje. Posle četiri toma ponovnog ispisivanja ljudske istorije, on zaključuje: Čovek dolazi u iskušenje da pripiše ukupno trajanje od 12 do 14 hiljada godina ljudskoj vladavini nad Zemljom i ta era bi se delila u dva perioda: prvi je prošao i obuhvatio mladost... drugi je počeo i svedočiće o silaznom putu ka starosti.

Tačno je zapažanje da se Gobino, trideset godina pre Ničea, bavio problemom *décadance*.³¹ Međutim, razlika je u tome što je Niče imao temeljno iskustvo evropske dekadencije, pošto je pisao u vreme kad je ovaj pokret bio na vrhuncu sa Bodlerom u Francuskoj, Svinbernom u Engleskoj i Vagnerom u Nemačkoj, dok je Gobino bio jedva svestan mnogostrukosti modernog *taedium vitae* i može se posmatrati kao poslednji naslednik

³⁰ Prevod citiran iz *The Inequality of Human Races*, translated by Adrien Collins, 1915.

³¹ Vidi Robert Dreyfus, *La vie et les prophéties du Comte de Gobineau*, Paris, 1905 u *Cahiers de la quinzaine*, Ser. 6, Cah. 16, p. 56.

Bulenvilijea i prognanog francuskog plemstva, koje se, bez psiholoških mršenja, jednostavno (i s pravom) plašilo za sudbinu aristokratije kao kaste. S izvesnom naivnošću, on je skoro doslovno prihvatio doktrine osamnaestog veka o poreklu francuskog naroda: buržuiji su potomci galsko-romanskih robova, plemići su potomci Germana.³² Isto to se tiče i njegovog insistiranja na internacionalnom karakteru plemstva. Moderniji aspekt njegovih teorija otkrivan je u činjenici da je on možda bio varalica (njegova francuska titula je bila više nego sumnjiva), da je preterivao i natezao starije doktrine dok one ne bi postale očigledno smešne prisvajao je za sebe genealogiju koja je vodila preko skandinavskih gusara do Odina: Ja sam, takođe, od rase bogova.³³ Ali njegova prava važnost sastoji se u tome što je usred ideologija progresa on propovedao propast, kraj čovečanstva u laganoj prirodnoj katastrofi. Kada je Gobino otpočeo svoje delo, u doba buržoaskog kralja Luja Filipa, sudbina plemstva izgledala je zapečaćena. Plemstvo više nije trebalo da se boji pobeđe *Teirs Etat*, ona se već dogodila i moglo je samo da se žali. Njihova nesreća, kako ju je izrazio Gobino, katakad je bila veoma blizu velikom očajanju pesnika dekadencije koji su, nekoliko decenija kasnije, pevali o krhkosti svih ljudskih stvari *les neiges d'antan*, o lanjskom snegu. Što se tiče samog Gobinoa, ovo srodstvo je dosta uzgredno; ali interesantno je zabeležiti da čim je srodstvo ustanovljeno, ništa nije moglo sprečiti veoma ugledne intelektualce na prelazu veka, kao što su Rober Drajfus u Francuskoj ili Tomas Man u Nemačkoj, da Odinovog potomka uzmu ozbiljno. Davno pre no što su se ono što je užasno i ono što je besmisleno stopili u nešto što je sa ljudskog gledišta nerazumljiva mešavina, koja je zaštitni znak našeg veka, besmisleno je izgubilo moć da ubija.

Isto tako, zbog neobičnog pesimističkog raspoloženja, zbog aktivnog očajanja poslednjih decenija veka, Gobino je stekao zakasnelu slavu. Ovo, međutim, ne znači da je on lično bio preteča generacije veselog plesa smrti i trgovine (Džozef Konrad). On nije bio ni državnik koji veruje u biznis niti pesnik koji slavi smrt. On je bio samo čudna mešavina frustriranog plemića i romantičnog intelektualca koji je rasizam izmislio skoro slučajno. To je bilo onda kada je video da ne može jednostavno da prihvati stare doktrine dva naroda unutar Francuske i da, s obzirom na promenjene okolnosti, mora da revidira stari stav da su najbolji ljudi neizostavno u vrhu društva. U tužnoj suprotnosti u odnosu na svoje učitelje, on je morao da objašnjava zašto najbolji ljudi, plemići, ne mogu čak ni da se nadaju da će povratiti prethodne pozicije. Korak po korak, identifikovao je pad svo-

³² *Essai*, Tome II, Book IV, p. 445. i članak *Ce qui est arrivé à la France en 1870 u Europe*, 1923.

³³ J. Duesberg, *Le Comte de Gobineau u Revue Générale*, 1939.

je kaste sa padom Francuske, zatim zapadne civilizacije, a zatim celog čovečanstva. Tako je on došao do otkrića zbog koga su mu se toliko divili kasniji pisci i biografi, da civilizacija opada zahvaljujući degeneraciji rase, a da rasa propada zahvaljujući mešanju krvi. To podrazumeva da je u svakoj mešavini niža rasa uvek dominantnija. Ova vrsta argumentacije, skoro opšte mesto posle smene vekova, nije se uklapala u doktrine progresa Gobinoovih savremenika, koji su ubrzo stekli još jednu *idée fixe*, preživljavanje najprilagođenijih. Liberalni optimizam pobeđničke buržoazije tražio je novo izdanje teorije sila-zakon, a ne ključ za istoriju niti dokaz neizbežne propasti. Gobino je uzalud pokušavao da stekne širu publiku angažujući se u američkom pitanju ropstva i gradeći na odgovarajući način ceo sistem na temeljnom sukobu između belaca i crnaca. Morao je da čeka skoro pedeset godina da postigne uspeh među elitom, i tek posle Prvog svetskog rata, sa talasom filozofa smrti, njegova dela su stekla široku popularost.³⁴

Ono što je Gobino zaista tražio u politici bila je definicija i stvaranje elite koja bi zamenila aristokratiju. Umesto kneževa, on je predlagao rasu kneževa, arijevske, koji su, govorio je, u opasnosti da ih zaguše niže, nearijevske klase demokratijom. Koncept rase omogućio je da se organizuju urođene ličnosti nemačkog romantizma, da se definišu kao članovi prirodne aristokratije određene da vlada nad svim drugima. Ako su rasa i mešavina rasa sveodređujući faktori za ličnost a Gobino nije prihvatao postojanje čistog porekla moguće je tvrditi da psihička superiornost može da se razvije u svakoj ličnosti, bez obzira na njenu trenutnu situaciju, da svaki izuzetan čovek pripada pravim preživelim sinovima... Mervinga, sinovima kraljeva. Zahvaljujući rasi formiraće se elita koja može tražiti stare prerogative feudalnih porodica i to samom tvrdnjom da se osećaju kao plemići; prihvatanje rasne ideologije kao takve postalo bi uverljiv dokaz da je ličnost dobrog porekla, da plava krv teče njenim venama a da superiorno poreklo podrazumeva superiorna prava. Tako je iz jednog političkog događaja, propadanja plemstva, grof izvukao dva protivrečna zaključka propadanje ljudske rase i formiranje nove prirodne aristokratije. Ali nije doživeo da vidi praktičnu primenu svojih učenja, koja je razrešila njihove unutrašnje kontradikcije nova rasna aristokratija počela je zapravo da ostvaruje neizbežno propadanje čovečanstva veoma se trudeći da ga razori.

³⁴ Vidi izdanje francuskog časopisa *Europe* u čast Gobinou 1923, posebno članak Clément Serpeille de Gobineau, *Le Gobinisme et la pensée moderne*. Ipak sve do... sredine rata nisam mislio da je *Essai sur les Races* inspirisan plodnom hipotezom, jedinom koja je mogla da objasni izvesne događaje koji su se zbivali pred na im očima... Bio sam iznenađen kad sam primetio da je ovo skoro jednodu no mi ljenje. Posle rata, primetio sam da su za skoro celu mladu generaciju Gobinoovi radovi postali otkriće.

Slédeći primer svojih prethodnika, prognanih francuskih plemića, Gobino je u svojoj rasnoj eliti video bedem ne samo protiv demokratije, već takode i protiv kanaanske monstruoznosti patriotizma.³⁵ I pošto je Francuska još uvek bila *patrie par excellence*, jer je svoju vladu bila kraljevstvo ili carstvo ili republika još uvek zasnivala na suštinskoj jednakosti ljudi, i pošto je, najgore od svega, bila jedina zemlja svog vremena u kojoj su čak i ljudi crne kože mogli da uživaju građanska prava, Gobinou je bilo prirodno da dá podršku ne francuskom narodu, već engleskom, i kasnije, posle poraza 1871, Nemicima.³⁶ I ovaj nedostatak digniteta se ne može nazvati slučajnim, ni ovaj oportunitizam nesrećnom koincidencijom. Stara izreka da nema uspeha bez uspeha računa sa ljudima koji su naučili na različita i proizvoljna mišljenja. Ideolozi koji pretenduju da imaju ključ za realnost naterani su da menjaju i izvrću svoja mišljenja o prostim stvarima prema poslednjim događajima i nikada ne mogu da izađu na kraj sa svojom stalno promenljivom hranom, realnošću. Bilo bi apsurdno tražiti pouzdanost od ljudi koji po profesiji moraju da smišljaju ideološko opravdanje za svaku datu situaciju.

Mora se priznati da je do vremena kada su nacisti, ustanovljavajući se kao rasna elita, otvoreno iskazali prezir prema svim narodima, uključujući Nemce, francuski rasizam bio najčvršći, jer nikada nije pao u slabost patriotizma. (Ovo držanje se nije promenilo čak ni tokom poslednjeg rata; istina, *essence aryenne* nije više bio monopol Nemaca, već pre Anglosaksonaca, Švedana i Normana, ali nacija, patriotizam i zakon još uvek su se smatrali predrasudama, fiktivnim i nominalnim vrednostima.)³⁷ Čak je i Ten čvrsto verovao u superiorni genij germanske nacije,³⁸ a Ernst Renan je verovatno prvi suprotstavio Semite arijevcima u presudnoj *division du genre humain*, iako je on držao da je civilizacija velika, superiorna snaga koja razara lokalne originalnosti kao i izvorne rasne razlike.³⁹ Cela ne-

³⁵ *Essai*, Tome II, Book IV, p. 440 i beleška na strani 445: Reč *patrie*... povratila je svoj značaj tek po to se galsko-romanski sloj uzdigao i dobio političku ulogu. Sa njihovim trijumfom patriotizam je opet postao vrlina.

³⁶ Vidi Seillière, *op. cit.*, Tome I: *Le Comte de Gobineau et l'Arayanisme historique*, p. 32: U *Essai* Nemačka je jedva germanska, Velika Britanija je u mnogo većem stepenu germanska... Svakako, Gobino je kasnije promenio mišljenje, ali pod uticajem uspeha. Zanimljivo je primetiti da je za Seljea, koji je tokom studija postao žestoki pristalica gobinizma (intelektualna klima na koju će pluća dvadesetog veka verovatno morati da se adaptiraju) uspeh bio sasvim dovoljan razlog da Gobino iznenada revidira svoje mišljenje.

³⁷ Može se naći mnoštvo primera. Citat je uzet iz Camille Siess, *Impérialismes. Gobinisme en France*, Paris, 1917.

³⁸ Za Tenov stav vidi John S. White, *Taine on Race and Genius* u *Social Research*, February 1943.

³⁹ Po Gobinoovom mišljenju Semiti su bili bela hibridna rasa, bastardizovana mešavinom sa crnima. Za Renana vidi *Histoire Générale et Système comparé des Langues*, 1863, Part I, p. 4,503, i *passim*. Ista razlika u njegovim *Langues Sémitiques*, I,15.

povezana priča o rasi koja je tako karakteristična za francuske pisce posle 1870,⁴⁰ čak i ako oni nisu rasisti u bilo kakvom striktnom smislu reči, sleđi antinacionalne, progermanske linije.

Ako je dosledni antinacionalni trend gobinizma služio da poveže neprijatelje francuske demokratije a kasnije neprijatelje Treće republike sa stvarnim ili fiktivnim saveznicima izvan granica njihove zemlje, specifično stapanje koncepata rase i elite okupilo je međunarodnu inteligenciju da se sa novim i uzbudljivim igračkama igra na velikom igralištu istorije. Gobinoovi *fiľs des rois* bili su bliski rođaci romantičnih heroja, svetaca, genija i supermena kasnog devetnaestog veka a svi oni teško mogu da sakriju svoje germansko romantično poreklo. Karakteristična neodgovornost romantičnih teorija dobila je novi podsticaj od Gobinoovih mešavina rasa, jer je ova mešavina pokazivala istorijski događaj iz prošlosti koji se može pratiti u dubinama sopstvenog bića. Ovo znači da se unutarnjem iskustvu može pridati istorijski značaj, da sâmo nečije biće može postati poprište istorije. Otkad sam pročitao *Essai*, svaki put kad neki sukob uzburka izvore moga bića, osetim da se nastavlja nemilosrdna bitka u mojoj duši, bitka između crnog, žutog, bitka između Semita i arijevacā .⁴¹ Ma koliko da su značajne, ova i slične ispovesti koje mogu da proizađu iz stanja svesti modernih intelektualaca, pravih naslednika romantizma, ma kakvih da se uverenja drže, ipak pokazuju suštinsku bezazlenost i političku nevinost ljudi koje bi verovatno doslovno svaka ideologija uzela pod svoje.

IV: *Prava Engleza vs. Prava čoveka*

DOK JE SEME nemačke teorije rasa posejano tokom Napoleonovih ratova, počeci kasnijeg razvijanja te teorije u Engleskoj pojavili su se u vreme Francuske revolucije i mogu se pripisati Edmundu Berku čoveku koji je žestoko optužio napredak kao [krizu] koja je izazvala veće iznenađenje od svih svetskih kriza .⁴² Dobro je poznat strašan uticaj koji je njegovo delo izvršilo ne samo na englesku već i na nemačku političku misao. Ta činjenica se, međutim, mora naglasiti zbog sličnosti nemačke i engleske teorije rase nasuprot francuskom tipu. Te sličnosti mogu se objasniti činjenicom da su ove zemlje porazile trobojku i usled toga pokazale izvesnu diskriminatornu tendenciju prema idejama *Liberté-Egalité-Fraternité*

⁴⁰ To vrlo dobro izražava Jacques Barzun, *op. cit.*

⁴¹ Ovaj gospodin koji iznenaduje nije niko drugi nego poznati pisac i istoričar Elie Faure, Gobineau et le Problème des Races , u *Europe*, 1923.

⁴² *Reflections on the Revolution in France*, 1790, Everyman s Library Edition, New York, p. 8.

kao stranim izumima. Kako je društvena nejednakost bila osnov engleskog društva, engleski konzervativci osetili su nemalu nelagodnost kad se došlo do prava čoveka . Prema mišljenjima koja su bila široko rasprostranjena među torijevcima devetnaestog veka, nejednakost je bila u engleskom nacionalnom karakteru. Dizraeli je video da su prava Engleza bolja od prava čoveka , a ser Džejmsu Stivenu je malo stvari u istoriji [izgledalo] tako jadno kao to do kog stepena su Francuzi sebi dozvolili da se uzbuđuju oko ovih stvari .⁴³ To je jedan od razloga što su oni mogli da razviju teoriju rase sa nacionalnim crtama, dok su iste teorije u Francuskoj od samog početka pokazivale svoje pravo antinacionalno lice.

Berkov glavni argument protiv apstraktnih principa Francuske revolucije sadržan je u sledećoj rečenici: Jednoobrazna politika našeg ustava traži i potvrđuje naše slobode kao *neotuđivo nasleđe* dato nam od naših predaka, koje treba da bude preneto našem potomstvu; kao posed koji posebno pripada narodu ovog kraljevstva, bez obzira na ijedno drugo opštije ili starije pravo. Koncept nasleđa, primenjen na samu prirodu slobode, ideološka je osnova od koje je engleski nacionalizam dobijao svoju čudnu nijansu rasnog osećanja još od Francuske revolucije. Kako je to formulisao jedan pisac srednje klase, nacionalizam je značio neposredno prihvatanje koncepta feudalne slobode kao ukupnog zbira privilegija nasleđenih zajedno sa titulom i zemljom. Bez kršenja prava privilegovane klase u okviru engleske nacije, Berk je proširio princip tih privilegija, tako da one obuhvataju ceo engleski narod, postavljajući ga kao neku vrstu plemstva među nacijama. Odatle je crpeo prezir prema onima koji su tražili povlastice kao prava čoveka, povlastice koje je on mislio da je shodno zahtevati jedino kao prava Engleza .

U Engleskoj se nacionalizam razvio bez ozbiljnog napada na feudalnu klasu. To je bilo moguće jer je engleska vlastela, od sedamnaestog veka nadalje i u sve većem broju, asimilovala više slojeve buržoazije, tako da je ponekad čak i običan čovek mogao da stekne položaj lorda. Taj proces je razvejavao veliki deo uobičajene kastinske arogancije plemstva i stvorilo se znatno osećanje nacije u celini; ali, uz pomoć istog simbola, feudalna shvatanja i mentalitet su mogli da utiču na političke ideje nižih klasa mnogo lakše nego igde drugde. Tako je shvatanje nasleđivanja prihvaćeno skoro nepromenjeno i primenjeno je na celu britansku skupinu . Posledica ovog prisvajanja plemičkih merila bilo je to što je engleski tip teorije rase bio skoro opsednut naslednim teorijama i njihovim modernim ekvivalentom, eugenikom.

Otkad su učinili praktične napore da uključe sve narode na zemlji u svoj koncept humanosti, evropske narode su iritirale velike fizičke razlike iz-

⁴³ *Liberty, Equality, Fraternity*, 1873, p. 254. Za lorda Bikonsfilda (Lord Beaconsfield) vidi Benjamin Disraeli, *Lord Georg Bentinck*, 1853, p. 184.

među njih i naroda koje su našli na drugim kontinentima.⁴⁴ Entuzijazam osamnaestog veka prema različitosti u kojoj sveprisutna identična priroda čoveka i razuma može naći izraz, pribavio je dosta tanak dokaz kao pokriće ključnog pitanja da li će se hrišćansko načelo jedinstva i jednakosti svih ljudi, zasnovano na zajedničkom poreklu od jednog izvornog para roditelja, sačuvati u srcima ljudi koji su suočeni sa plemenima koja, koliko znamo, nikad nisu sama našla odgovarajući izraz ljudskog uma ili ljudske strasti u kulturnim dostignućima ili narodnim običajima i koja su razvila humane institucije samo do veoma niskog nivoa. Taj novi problem koji se na istorijskoj sceni Evrope i Amerike pojavio uz mnogo temeljnije upoznavanje afričkih plemena već je bio izazvao, posebno u Americi i nekim britanskim posedima, povratak na oblike društvene organizacije za koje se mislilo da su kroz hrišćanstvo definitivno likvidirani. Ali čak i ropstvo, iako zapravo postavljeno na čisto rasnu osnovu, nije dalo pre devetnaestog veka robovlasničkim narodima svest o rasi. Tokom celog osamnaestog veka sami robovlasnici su ga smatrali privremenom institucijom i želeli da ga postepeno ukinu. Najveći broj bi ih verovatno rekao kao Džeferson: Drhtim kad pomislim da je Bog pravedan.

U Francuskoj, gde je problem crnih plemena naišao na želju Francuza da ih asimiluju i obrazuju, veliki naučnik Leklerk de Bufon dao je prvu klasifikaciju rasa koja je, zasnovana na evropskim narodima i klasifikujući sve druge prema razlikama u odnosu na njih, naučavala jednakost putem strogih poređenja.⁴⁵ Osamnaesti vek, da upotrebimo Tokvilovu zadivljujuću preciznu frazu, verovao je u različitost rasa, ali u jedinstvo ljudske vrste.⁴⁶ U Nemačkoj, Herder je odbijao da primeni neplemenitu reč rasa na čoveka, a čak je prvi istoričar kulture čovečanstva koji je koristio klasifikaciju različitih vrsta, Gustav Klem,⁴⁷ poštovao još uvek ideju čovečanstva kao opšti okvir za svoja istraživanja.

Ali stvari su bile znatno teže u Americi i Engleskoj, gde su ljudi imali da reše problem zajedničkog življenja posle ukidanja ropstva. Sa izuzetkom Južne Afrike zemlje koja je uticala na zapadni rasizam tek posle grabeži oko Afrike osamdesetih te nacije su prve naišle na rasne probleme u praktičnoj politici. Ukidanje ropstva zaoštrilo je unutrašnje sukobe umesto da nađe rešenje za postojeće ozbiljne teškoće. Posebno je tako bilo u Engleskoj gde prava Engleza nisu bila zamenjena novom političkom ori-

⁴⁴ Značajan iako umereni eho ove unutrašnje zbuđenosti može se naći u mnogim izveštajima sa putovanja iz osamnaestog veka. Volter je mislio da je značajno da napravi posebnu belešku u svom *Dictionnaire Philosophique*: Videli smo, tavi e, koliko su rase koje naseljavaju ovu zemaljsku kuglu različite i koliko mora da je bilo iznenađenje prvog crnca i prvog belca koji su se sreli. (Article: *Homme*).

⁴⁵ *Histoire Naturelle*, 1769-89.

⁴⁶ *op. cit.*, pismo od 15. maja 1852.

⁴⁷ *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit*, 1843-1852.

jentacijom koja je mogla proklamovati prava čoveka. Ukidanje ropstva u britanskim posedima 1834. i rasprava koja je prethodila američkom građanskom ratu, naišli su zato u Engleskoj na veoma konfuzno javno mnjenje koje je bilo plodno tlo za različite naturalističke doktrine tih decenija.

Prvu od njih su zastupali poligenisti koji su, kritikujući Bibliju kao knjigu licemernih laži, odricali svaku vezu između ljudskih rasa; njihovo glavno dostignuće bilo je ukidanje ideje prirodnog zakona kao ujedinjujuće karike svih ljudi i svih naroda. Iako nije uslovljavao predestiniranu rasnu superiornost, poligenizam je proizvoljno izolovao sve narode jedne od drugih dubokom provalijom nemogućnosti ljudskog razumevanja i komunikacije. Poligenizam objašnjava zašto je Istok Istok a Zapad Zapad; i nikad se to dvoje neće sresti, i mnogo je pomogao da se spreče mešani brakovi u kolonijama i da se diskriminišu pojedinci mešovitog porekla. Po poligenizmu, ti ljudi nisu prava ljudska bića; oni ne pripadaju nijednoj određenoj rasi, već su neka vrsta čudovišta čija je svaka ćelija poprište građanskog rata.⁴⁸

Uticaj poligenizma na englesku teoriju rase pokazao se kao dugotrajan, ali u devetnaestom veku će ga na polju javnog mnjenja ubrzo potući jedna druga doktrina. Ova doktrina je takođe pošla od principa nasleđa, ali mu je dodala politički princip devetnaestog veka, progres, odakle je došla do suprotnog ali mnogo uverljivijeg zaključka da čovek nije u vezi samo sa čovekom, već i sa animalnim životom, da postojanje nižih rasa jasno pokazuje da čoveka od životinje dele samo razlike u stepenu i da moćna bitka za egzistenciju dominira celim živim svetom. Darvinizam je bio posebno ojačan činjenicom što je sledio put stare doktrine sila-zakon. Ali dok je ta doktrina, kada su je isključivo koristili aristokrati, govorila ponosnim osvajačkim jezikom, sada je ona bila prevedena na dosta gorak jezik naroda koji je poznavao bitku za svakodnevni hleb i na svoj način se borio za relativnu sigurnost skorojevića.

Darvinizam je doživeo tako velik uspeh jer je pribavio, na osnovu nasleđa, ideološka oružja za rasnu kao i za klasnu vladavinu i mogao je da se koristi za diskriminaciju kao i protiv nje. Politički govoreći, darvinizam kao takav je bio neutralan i vodio je zaista ka svim vrstama pacifizma i kosmopolitizma, kao i ka najdrastičnijim oblicima imperijalističkih ideologija.⁴⁹ Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka darvinizam je još uvek bio skoro isključivo u rukama utilitarne, antikolonijalne partije u Engleskoj. I prvi filozof evolucije, Herbert Spenser, koji je sociologiju tretirao kao deo biologije, verovao je da prirodna selekcija doprinosi evoluciji

⁴⁸ A. Carhill, *The Lost Dominion*, 1924, p. 158.

⁴⁹ Vidi Friedrich Brie, *Imperialistische Strömungen in der englischen Literatur*, Halle, 1928.

čovečanstva i da rezultira večnim mirom. Za političku diskusiju darvinizam je ponudio dva važna koncepta: borbu za egzistenciju sa optimističkom afirmacijom neizbežnog i automatskog opstanka najprilagođenijih i beskrajnim mogućnostima koje navodno leže u evoluciji čoveka iz van životinjskog sveta, iz čega je krenula nova nauka eugenika.

Doktrina nužnog preživljavanja najprilagođenijih (sa implikacijom da su, konačno, najprilagođeniji najviši slojevi u društvu) je izumrla kao što je izumrla i doktrina osvajanja u trenutku kada vladajuće klase u Engleskoj ili engleska dominacija u kolonijalnim posedima nisu više bili apsolutno bezbedni i kada se javila velika sumnja da li će oni koji su najprilagođeniji danas još uvek biti najprilagođeniji sutra. Drugi deo darvinizma, razvoj čoveka iz životinjskih vrsta je, na žalost, preživio. Eugeničari su obećali da će prevazići problematične nesigurne tačke doktrine opstanaka, prema kojoj je nemoguće predvideti ko će izaći kao najprilagođeniji ili pribaviti sredstva nacijama da razviju trajnu prilagođenost. Ta moguća konsekvencija primenjene eugenike bila je naglašena u Nemačkoj dvadesetih kao reakcija na Špenglerovu *Propast Zapada*.⁵⁰ Proces selekcije morao je da se pretvori iz prirodne potrebe koja je radila čoveku iza leđa u veštačko, svesno primenjeno psihološko oruđe. Bestijalnost je uvek bila svojstvena eugenici i dosta je karakteristična rana primedba Ernsta Hekela da bi ubistvo iz milosrđa uštedelo porodici i državi beskorisne troškove.⁵¹ Konačno su poslednji učenici darvinizma u Nemačkoj odlučili da potpuno napuste polje naučnog istraživanja, da zaborave na traganje za karikom koja nedostaje između čoveka i majmuna i da umesto toga otpočnu praktične napore i da pretvore čoveka u ono što su darvinisti mislili da majmun jeste.

Ali pre nego što je nacizam, sledeći pravac svoje totalitarne politike, pokušao da pretvori čoveka u životinju, bilo je brojnih napora da ga na strogo naslednoj osnovi proizvedu u boga.⁵² Ne samo Herbert Spenser, već svi rani evolucionisti i darvinisti imali su tako snažnu veru u andeosku buduć-

⁵⁰ Vidi, na primer, Oto Bangert, *Gold oder Blut*, 1927. Zbog toga civilizacija može biti večna. p. 17.

⁵¹ U *Lebenswunder*, 1904, p. 128 ff.

⁵² Skoro vek pre nego što je evolucionizam bio ogrnut velom nauke, glasovi upozorenja prorekli su unutrašnje posledice jednog ludila, to je bilo skoro na stepenu čiste imaginacije. Volter se, vi i ne jednom, poigrao sa evolucionističkim teorijama vidi uglavnom *Philosophie Générale: Métaphysique, Morale et Théologie*, *Oeuvres Complètes*, 1785, Tome 40, p. 16 ff. U svom *Dictionnaire Philosophique*, Article *Chaîne des Êtres Créés*, on piše: Kao prvo, na šta je mašta zadovoljena neprimetnim prelazom sirove materije u organizovanu stvar, biljaka u zoofite, zoofita u životinje, ovih u čoveka, čoveka u duh, tog duha obavijenog malim eteričnim telom u nematerijalne supstance; i... u samog Boga... Ali naj-savršeniji duh koji je stvorilo vrhovno biće, može li on postati Bog? Nije li beskrak između Boga i njega?... Ne postoji li očigledno praznina između majmuna i čoveka?

nost čovečanstva isto kao i u majmunsko poreklo čoveka.⁵³ Verovalo se da je rezultat odabranog nasleđa nasledni genije,⁵⁴ i opet se aristokratija smatrala kao prirodni proizvod ne politike, već prirodne selekcije, čiste rase. Transformisati celu naciju u prirodnu aristokratiju, čijom selekcijom bi se razvili primerci genija i supermena, bila je jedna od mnogih ideja koju su stvorili frustrirani liberalni intelektualci u svom snu o zameni stare vladajuće klase novom elitom i to nepolitičkim sredstvima. Krajem veka pisci su obrađivali političke teme u biološkim i zoološkim terminima kao nešto sasvim normalno, a zoolozi su pisali Biološke aspekte naše spoljne politike, kao da su otkrili nepogrešiv vodič za političare.⁵⁵ Svi oni su izneli nove načine kontrole i regulisanja opstanka najprilagođenijih u saglasnosti sa nacionalnim interesima engleskog naroda.⁵⁶

Najopasniji aspekt ovih evolucionističkih doktrina je kombinovanje ideje o nasleđu sa insistiranjem na ličnom dostignuću i individualnom karakteru, što je bilo tako važno za samosvest srednje klase devetnaestog veka. Srednja klasa je želela naučnike koji bi mogli da dokažu da su veliki ljudi, a ne aristokratija, pravi predstavnici nacije, oličenje genija rase. Ti naučnici su pribavili idealan beg od političke odgovornosti kada su dokazali onu ranu tvrdnju Bendžamina Dizraelija da je veliki čovek personifikaci-

⁵³ Hayes, *op. cit.*, p. 11. Hejz pravilno naglava snažnu praktičnu moralnost svih tih ranih materijalista. On taj neobični razlaz morala od vere objasnjava putem onoga što su kasnije sociolozi opisali kao zaostajanje za vremenom (p. 130). Ovo objašnjenje, međutim, pokazuje se kao dosta slabo ako se prisetimo onih drugih materijalista koji su kao Hakel u Nemačkoj ili Va e de Lapuž u Francuskoj napustili mir nauke i istraživanja radi propagandnih aktivnosti, koji nisu mnogo patili od tog zaostajanja za vremenom, a da su s druge strane njihovi savremenici, koji nisu bili pod uticajem njihovih materijalističkih doktrina, kao Bares i društvo u Francuskoj, bili veoma praktični privrženici izopačene brutalnosti koja je brisala Francuskom tokom afere Drajfus. Iznenađni pad morala u zapadnom svetu izgleda da je manje bio izazvan autonomnim razvojem izvesnih ideja, koliko ozbiljnim novim političkim događajima i novim političkim i društvenim problemima koji su iskrslili pred zbuđenim i zbrkanim čovečanstvom.

⁵⁴ Takav je bio naslov popularne knjige Fr. Galtona, objavljene 1869, koja je sledećih decenija izazvala poplavu literature na istu temu.

⁵⁵ A Biological View of Our Foreign Policy objavio je P. Charles Michel u *Saturday Review*, London, February, 1896. Najvažniji radovi ove vrste su: Thomas Huxley, *The Struggle for Existence in Human Society*, 1888. Njegova glavna teza: pad civilizacije je nužan samo dotle dok je broj rođenja nekontrolisan. Benjamin Kidd, *Social Evolution*, 1894. John B. Crozier, *History of Intellectual Development on the Lines of Modern Evolution*, 1897-1901. Karl Pearson (National Life, 1901), profesor eugenike na Londonskom univerzitetu, bio je među prvima koji je opisao progres kao neku vrstu bezličnog čudovišta koje ždere sve što mu se zadesi na putu. Charles H. Harvey, *The Biology of British Politics*, 1904, zaključuje da striktnom kontrolom borbe za život unutar nacije nacija može postati svemoćna u neizbežnoj borbi za opstanak sa drugim ljudima.

⁵⁶ Vidi posebno K. Pearson, *op. cit.* ali je Fr. Galton već izjavio: Želim da naglasim činjenicu da je poboljšanje prirodne nadarenosti budućih generacija ljudske rase u velikoj meri podložno kontrolom (*op. cit.*, ed. 1892, p. XXVI).

ja rase, njen izabrani primerak . Razvoj toga genija je našao svoj logičan kraj kada je jedan drugi učenik evolucionizma jednostavno proglasio: Englez je Natčovek i istorija Engleske je istorija njegove evolucije.⁵⁷

Isto je toliko značajno za englesku teoriju rase, kao što je bilo za nemačku, to što je ona potekla od pisaca srednje klase a ne od plemstva, što je rođena iz želje da se prošire privilegije plemićkog standarda na sve klase i što su je hranila iskrena nacionalna osećanja. Iz tog ugla, Karlajlove ideje o geniju i heroju su zaista više bile oružje društvenog reformatora nego doktrine Oca britanskog imperijalizma , što je zaista veoma nepravedna optužba.⁵⁸ Njegovo obožavanje heroja, kojim je stekao široku publiku i u Engleskoj i u Nemačkoj, poticalo je iz istih izvora kao obožavanje ličnosti u nemačkom romantizmu. Bilo je to isto zagovaranje i glorifikacija urođene veličine individualnog karaktera nezavisnog od svoje društvene sredine. Među ljudima koji su uticali na kolonijalni pokret od sredine devetnaestog veka do izbijanja stvarnog imperijalizma na kraju veka nijedan nije izbegao Karlajlovom uticaju, ali nijedan ne može biti optužen za otvoreno ispovedanje rasizma. Sam Karlajl, u eseju Crnačko pitanje , razmatra mogućnosti da se Antilima pomogne da stvore sopstvene heroje . Čarls Dilk, čija se *Veća Britanija* (1869) katkad uzima kao početak imperijalizma,⁵⁹ bio je napredni radikal koji je glorifikovao engleske koloniste kao deo britanske nacije, protiv onih koji bi na njih gledali s visine a na njihove zemlje kao na puke kolonije. Dž. R. Sili, čija je *Ekspanzija Engleske* (1883) za manje od dve godine prodana u 80.000 primeraka, još uvek poštuje Induse kao strani narod i jasno ih deli od varvara . Čak se i Frod, čije je divljenje prema Burima, prvom belom narodu koji se bio očito adaptirao na plemensku filozofiju rasizma, možda bilo sumnjivo, suprotstavio priznavanju prevelikih prava Južnoj Africi jer bi samouprava u Južnoj Africi značila da evropski kolonisti vladaju domaćim stanovništvom, a to nije samouprava .⁶⁰

Potpuno isto kao u Nemačkoj, engleski nacionalizam je rodila i u značajnoj meri stimulisala srednja klasa koja se nikad nije potpuno emancipovala od plemstva i usled toga je stvorila prvu klicu teorije rase. Ali za razliku od Nemačke, kojoj je zbog nedostatka jedinstva bio potreban ideološki zid da zameni istorijske i geografske činjenice, britanska ostrva su prirodnim granicama potpuno odvojena od okolnog sveta, a Engleska kao nacija morala je da izmisli teoriju jedinstva za narod koji je živeo u široko rasutim kolonijama preko mora, odvojen od matične zemlje hiljadama mi-

⁵⁷ *Testament of John Davidson*, 1908.

⁵⁸ C. A. Bodelsen, *Studies in Mid-Victorian Imperialism*, 1924, p. 22 ff.

⁵⁹ E. H. Damce, *The Victorian Illusion*, 1928. Imperijalizam počinje knjigom ... Dilkovom *Većom Britanijom*.

⁶⁰ Dve lekcije o Južnoj Africi u *Short Studies on Great Subjects*, 1867-1882.

lja. Jedina karika među svim tim ljudima bilo je zajedničko poreklo, zajednička baština, zajednički jezik. Otcepljenje Sjedinjenih Država pokazalo je da ove karike po sebi ne garantuju dominaciju; i ne samo u Americi, druge kolonije su takođe, iako ne istom žestinom, pokazale jake tendencije da razviju ustavne karakteristike različite od onih u matičnoj zemlji. Da bi spasao ove ranije britanske građane, Dilk je, pod uticajem Karlajla, govorio o Saksonstvu, i izgledalo je da je ta reč u stanju da povрати čak i narod Sjedinjenih Država, kome je posvećena jedna trećina njegove knjige. Pošto je bio radikal, Dilk je mogao da se pretvara da rat za nezavisnost nije bio rat među nacijama, već engleski oblik građanskog rata osamnaestog veka, u kome je on sa zakašnjenjem držao stranu republikancima. Ovde leži jedan od razloga iznenađujuće činjenice da su društveni reformatori i radikali bili osnivači nacionalizma u Engleskoj: želeli su da sačuvaju kolonije, ne samo zato što su mislili da su one nužni odušak za niže klase, zapravo su želeli da zadrže uticaj koji su na matičnu zemlju vršili ovi radikalniji sinovi britanskih ostrva. Ovaj motiv je jak kod Froda, koji je želeo da zadrži kolonije jer je mislio da je moguće da u njima reprodukuje jednostavnije stanje društva i plemenitiji način života nego što je bilo moguće u industrijskoj Engleskoj⁶¹ i to je imalo konačan uticaj na Silijevu *Ekspanziju Engleske*: Kad se naviknemo da razmišljamo o ukupnoj Imperiji i kad je *celu* nazovemo Engleska, videćemo da su tu takođe i Sjedinjene Države. Za šta god da su kasniji politički pisci upotrebljavali Saksonstvo, ono u Dilkovom delu ima to izvorno političko značenje nacije koju nije više na okupu držala ograničena zemlja. Ideja koja je tokom celog mog putovanja bila moj drug i vodič ključ kojim se otvaraju skrivene stvari stranih novih zemalja je ideja o veličanstvenosti rase koja obavlja zemlju i možda je predodređena da je konačno prekrije (predgovor). Zajedničko poreklo, nasleđe, veličanstvenost rase nisu za Dilka bili ni fizičke činjenice niti ključ za istoriju, već preko potreban vodič u postojećem svetu, jedina pouzdana karika u beskrajnom prostoru.

Pošto su se engleski kolonisti rasprostrli po celom svetu, ispostavilo se da je najopasniji koncept nacionalizma, ideja nacionalne misije, bio posebno jak u Engleskoj. Iako se nacionalna misija kao takva dugo razvijala bez primese rasnih uticaja, u svim zemljama gde su narodi težili nacionalnoj državi ona je konačno dokazala da je u veoma bliskom srodstvu sa rasnom idejom. Citirani engleski nacionalisti možda su razmatrali granične slučajeve u svetlu kasnijeg iskustva. Sami po sebi nisu naneli više štete nego Ogist Kont kada je u Francuskoj izrazio nadu u ujedinjeno, organizovano, obnovljeno čovečanstvo pod vođstvom *présidence* Francuske.⁶² Oni ne odustaju od ideje čovečanstva, iako misle da je Engleska nadmoćni

⁶¹ C. A. Bodelsen, *op. cit.*, p. 199.

⁶² U *Discours sur l'Ensemble de Positivisme*, 1848, p. 384 ff.

garant za humanost. Ne mogu da se uzdrže da ne prenaglaise ovaj nacionalistički koncept zbog toga što je u njega ugrađen raspad veze između tla i ljudi koji je sadržan u ideji o misiji, raspad koji za englesku politiku nije bio propagandna ideologija već neosporna činjenica sa kojom je svaki državnik morao da računa. Ono što ih potpuno deli od kasnijih rasista jeste činjenica da se niko od njih nikada nije bavio diskriminacijom drugih naroda kao nižih rasa, pa makar samo iz razloga što su zemlje o kojima su govorili, Kanada i Australija, bile skoro prazne i nisu imale ozbiljan populacioni problem.

Tako je, ne slučajno, prvi engleski državnik koji je stalno isticao svoju veru u rase i rasnu superiornost kao presudni činilac istorije i politike bio čovek koji je, bez posebnog interesa za kolonije i engleske koloniste

kolonijalni mrtvi teret kojim mi ne rukovodimo želeo da proširi englesku imperijalnu snagu na Aziju i, zaista, silom ojačao poziciju Velike Britanije u jedinoj koloniji sa kritičnom populacijom i kulturnim problemom. Bendžamin Dizraeli je kraljicu Engleske načinio imperatorkom Indije, on je bio prvi engleski političar koji je Indiju gledao kao ugaoni kamen imperije i koji je želeo da preseče veze koje su spajale engleski narod sa kontinentom.⁶³ Stoga je on postavio jedan od kamena-temeljaca fundamentalnoj promeni u engleskoj vladavini u Indiji. Ovom kolonijom su vladali sa uobičajenom grubošću osvajača ljudi koje je Berk nazivao kršiocima zakona u Indiji. Sada je trebalo da ona dobije pažljivo planiranu upravu koja je ciljala na uspostavljanje stalne vladavine putem administrativnih mera. Ovaj eksperiment je doveo Englesku veoma blizu opasnosti na koju je Berk upozoravao, naime da bi kršioци zakona u Indiji mogli postati zakonodavci za Englesku.⁶⁴ Jer su svi oni za koje u istoriji Engleske nije bilo poduhvata kojim bismo mogli više da se ponosimo... nego što je to uspostavljanje indijske imperije, držali da su sloboda i jednakost velika imena male stvari.⁶⁵

Politika koju je uveo Dizraeli značila je da se u stranoj zemlji uspostavlja ekskluzivna kasta kojoj je jedina funkcija bila vladavina a ne kolonizacija. Za realizaciju ove koncepcije, čije ispunjenje Dizraeli nije doživeo, rasizam bi zaista bio preko potrebno oruđe. Ona je zasenila preteću trans-

⁶³ Vlast i uticaj možemo vrstiti u Aziji; stoga onda, u Zapadnoj Evropi (W. F. Monypenny i G. E. Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, New York, 1929, II, 210.) Ali ako ikada Evropa zbog svoje kratkovidosti padne u inferiorno stanje iscrpljenosti, Englesku čeka divna budućnost. (*Ibid.*, I, Book IV, chap. 2). Jer Engleska nije višepuka evropska sila... ona je realno višeazijska sila nego evropska. (*Ibid.*, II, 201).

⁶⁴ Burke, *op. cit.*, p. 42-43: Vlast donjeg doma... je zaista velika, i možda će moći dugo da čuva svoju veličinu... i očuvaće je sve dok prekrivio zakona u Indiji bude mogla da sprečava da postane tvorac zakona za Englesku.

⁶⁵ Ser James F. Stephen, *op. cit.*, p. 253 and *passim*; vidi takođe njegov članak Foundations of the Government of India, 1883, u *The Nineteenth Century*, LXXX.

formaciju nacije u čistu rasu prvoklasne organizacije koja je sebe smatrala prirodnom aristokracijom da ponovimo Dizraelijeve sopstvene reči.⁶⁶

Ovo što smo tako dugo pratili bila je priča o jednom načinu mišljenja u kome tek sada, posle svih ovih strašnih iskustava našeg vremena, vidimo ranu zoru rasizma. Ali, iako je rasizam oživeo elemente rasnog mišljenja u svakoj zemlji, nismo se bavili istorijom jedne ideje obdarene nekom imanentnom logikom. Teorija rase je bila izvor argumenata podesnih za različite političke sukobe, ali nikada nije imala bilo kakvu vrstu monopola na politički život pojedinih nacija, ona je zaoštrila i crpla postojeće sukobljene interese ili postojeće političke probleme, ali nikada nije stvorila nove konflikte niti proizvela nove kategorije političkog mišljenja. Rasizam je izbio iz iskustava i političkih konstelacija koji su bili još uvek nepoznati i bili bi potpuno strani čak i takvim zagovornicima rase kakvi su Gobino i Dizraeli. Postoji čitava provalija između ljudi briljantnih i spretnih zamisli i ljudi brutalnih dela i aktivne bestijalnosti, provalija koju nijedno intelektualno objašnjenje ne može da premosti. Vrlo je verovatno da bi razmišljanje u kategorijama rase nestalo u svoje vreme, zajedno sa drugim neodgovornim mišljenjima devetnaestog veka, da grabež oko Afrike i nova era imperijalizma nisu izložili zapadno čovečanstvo novim i šokantnim iskustvima. Imperijalizam bi za nužnu posledicu imao pronalazak rasizma kao jedino moguće objašnjenje i opravdanje za svoja dela, čak i da teorija rasa nikad nije postojala u civilizovanom svetu.

Pošto je, međutim, postojala teorija rasa, pokazalo se da ona pruža ogromnu pomoć rasizmu. Samo postojanje jedne teorije koja se može pohvaliti izvesnom tradicijom poslužilo je da se sakriju destruktivne sile nove doktrine koja bi bez tog prividnog poštovanja nacionalnog ili tobožnjeg odobravanja tradicije možda pokazala kako je potpuno nespojiva sa zapadnim političkim i moralnim normama prošlosti, čak i pre nego što joj je bilo dozvoljeno da razori međusobno uvažavanje zakona i institucija evropskih naroda.

⁶⁶ Za Dizraelijev rasizam uporedi poglavlje III.